

Romsåsen gruver

Av Unni Andresen og Thor Sørli. Foto: Håvard og Thor Sørli

Østfold blir av de fleste steinsamlere og gruveinteresserte sett på som fylket med de store, åpne pegmatittbruddene som vitnesbyrd etter jakten på kvarts, feltspat og glimmer. Sammen med disse dukker også de mer uvanlige mineralene opp, slik at samlerinteressen blir vekket. Det er derimot langt mindre kjent og også svært uvanlig, at det i samme fylke finnes ei fantastisk flott gruve med stoller og sjakter, og det er dit vi nå setter kursen.

Bare noen minutter utenfor Askim og over tunnelen på E 18, som skal sørge for at alle biler kommer tryggere mot Oslo, finner vi Romsåsen.

Geologi

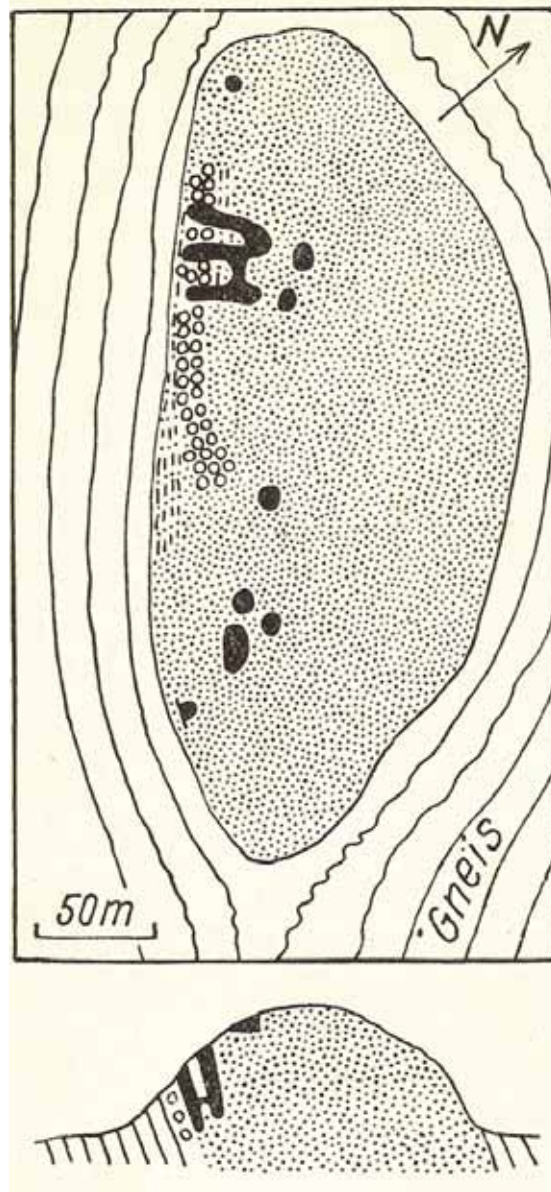
Romsåsen er en del av det sydøst-norske grunnfjellskompleks og har en alder på ca. 1000 millioner år. Området består delvis av gabbro og delvis av gneis. Generelt sett inneholder slike geologiske områder kun små og spredte konsentrasjoner av malm-mineraliseringer, men akkurat her er konsentrasjonen av nikkell ganske vesentlig.

Tett på selve malmkroppen finner vi den uvanlige bergarten kulenoritt. Den vil bli presentert i en annen artikkel i dette bladet, men den er av vesentlig interesse for at det overhodet kom i gang gruve drift i Romsåsen. Kulenoritten er en underlig gabbrovariant, men kulerunde knoller på opptil 7-8 cm, og det var derfor ikke rart at ordet "potetstein" ble et lokalt navn på dette rare fenomenet.

Kulene ligger i en lysere og løsere grunnmasse som forvitrer lett. Kulenoritt-lokaliteten her ble for øvrig fredet i 1992.

Av bergarter kan man i dag se gabbro, kulenoritt og gneiss i eller rett ved gruveområdet. Blant mineralene er kvarts, feltspat og glimmer

mulig å se i området, mens nikkelmalm er så finfordelt i bergartene at man ikke kan se den med det blotte øye.

Geologisk kart, Romsås.
En masse av kvartsnoritt omkranset av gneiss.
Svart angir nikkellgruvene og kulene kulenoritten.
Fra Holtedahl 1953 (etter Vogt).

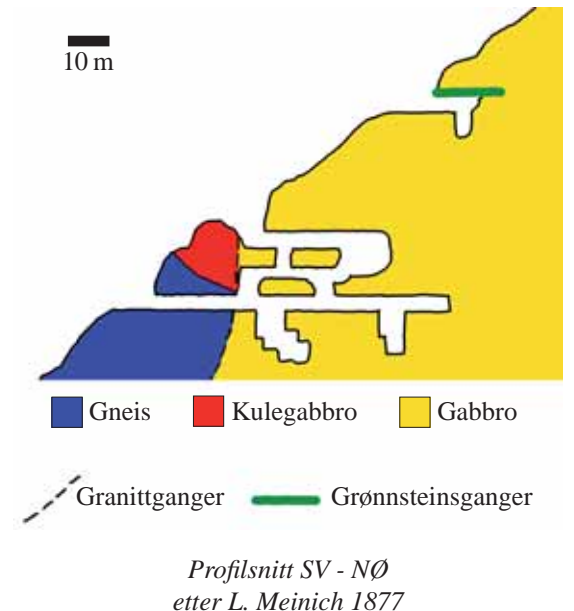
Historikk

Det var nettopp "potetsteinen" som startet dette lokale eventyret. Anders Zakariassen Dahl var en forsyningsoffiser og deltok i utbyggingen av veien mellom Stockholm og Christiania, med ny bro over Glomma ved Fossum. Det var stort behov for materiale til veifylling og Anders så muligheter i den lett tilgjengelige kulenoritten. Men, dessverre, de ble bare rundere og rundere når man kjørte på dem og var totalt uegnet som veifylling.

Likevel hadde området tiltrukket seg oppmerksomhet, og det ble sendt prøver fra dette merkelige fjellet til Christiania Universitets mineralkabinett, hvor geologene Meinich og Lassen fant spor av nikkell i prøvene. Det resulterte i at det ble satt i gang gruve drift i Romsåsen, og i 1866 ble Rom Nikkelverk startet av Christiania-firmaet Holter og Borgen.

Bestyreren var, jo nettopp, Anders Zakariassen Dahl, som tidligere hadde sett mulighetene her.

De første årene må karakteriseres som en prøvedriftsperiode med 5-7 mann i arbeid. Med håndbor, feisel og svartkrutt ble 5 gruver ble sprengt ut i fjellet. Bøndene i området fraktet så råmalmen med hest og vogn til Christiania for

Profilsnitt SV - NØ
etter L. Meinich 1877

videre bearbeiding. Senere, da smeltehytta sto ferdig, ble den ferdig smeltede nikkelen kjørt på samme måte til Nettet ved Bunnefjorden. Der hadde selskapet eget pakkhus og kai, og seilskip brakte nikkelen videre med seg til Europa.

Av de 5 gruvene var Mellomgruva den største og ble drevet på tre forskjellige nivåer med et øvre, midtre og nedre stoll, hvor det øvre og nedre har utgang til dagen. Det er Mellomgruva som er besøksgruva .

Et helt lite samfunn vokste nå frem i og rundt Romsåsen, og på Brakkesletta var det boliger, butikk, bakeri og smie. Den dag i dag, står nikkilverkets kontorbygning og skole ved inngangen til Romsåsen og forteller sitt om datidens industrielle satsning.

Ønsket om en smeltehytte meldte seg snart, men her var det uvilje hos myndighetene i starten. De hadde jo vært vitne til dramatisk avskoging andre steder i Norge, der store tømmermengder ble brukt til fyring av smelteovnene.

I 1873 ga myndighetene så etter, og et smelteverket ved Rudsfoss ble bygget. I smelteprosessen kreves det også at man bruker kvarts, og den fant man tett ved gruvene i Romsåsen,

så alt lå til rette for et lite østfoldsk gruveeventyr. På det meste arbeidet det 75 mann i gruvene og 30 mann i smeltehytta.

Dessverre var det skjær i sjøen; nikkelinnholdet i Romsås-malmen var lavt sammenlignet med andre forekomster, prisene sank, og i oktober 1876 var bergverkseventyret over.

Når man vet at befolkningen i Askim på den tiden var ca. 2400 personer, er det lett å forstå at gruva og smelteverket og alt av tjenester og handel rundt det, utgjorde vesentlige arbeidsplasser og at nedleggelsen må ha vært en liten lokal katastrofe.

Smelteverket lå der Kykkelsrud kraftstasjon ligger i dag og turbinen fra det gamle smelteverket står nå utstilt utenfor kraftstasjonen.

Rom Nikkelverk ble i 1889 overdratt til A/S Glommen Træsliberi for 30.000 kr, men eierne Holter & Borgen forbeholdt seg retten til videre gruvedrift i Romsåsen i 35 år. Da den retten ikke ble benyttet, gikk den automatisk over til Glommen i 1924. Hafslund (tidl. Glommen) betalte i mange år mutingsavgift til staten, og så sent som i 1973 ble det foretatt undersøkelser med tanke på ny drift. Mutingsrettighetene utløp i 1981 uten at ny drift var startet.

Unni Andresen guider en gruppe interesserte.

I anleggstiden fungerte gruvene som Askims første spritutsalg, og i den såkalte "istunellen", den nedre stollen, hadde hele 5 kjøpmenn sine kjølelagre.

Under utbruddet av den annen verdenskrig og kampene ved Fossum bro 12. og 13. april 1940 fungerte gruvene som tilfluktsrom for befolkningen i området. I gangene satt 150 mennesker i 2 døgn i trygghet og ventet på å kunne reise hjem. Senere ble det pratet om å gjøre gruvene om til permanente tilfluktsrom, men slik skjedde ikke.

I mange år lå så Romsåsen der som en mystisk labyrint og barnas spennende lekeplass før steininteresserte kom på andre tanker.

Dyrelivet

Tilfluktssted er gruvene fortsatt. 4 av de 5 registrerte flaggermusartene som overvintrer i Norge har sitt tilholdsted her vinterstid. En av dem, skjeggflaggermusa, er på rødlista over truede dyrearter og derfor er gruvene tilgjengelig for mennesker kun i perioden mai til oktober.

Romsåsen i dag

Etter mange års planlegging og en stor arbeidsinnsats av noen få entusiaster og Askim kommune, ble de gamle nikkelgruvene åpnet for publikum i august 2000.

Hver søndag i perioden mai til oktober er det guidede turer i gruva og grupper kan i tillegg få guiding etter avtale. I tillegg har skoleklassene i kommunen et geologisk/historisk undervisningstilbud her.

I midtstollen finner vi "Katedralen"; en trang høyreist sal med spennende akustikk. Her er det blitt holdt intimkonserter, bryllup og gudstjenester, noe som viser at mye kan gjøres i forbindelse med ei gruve bare fantasien er der. I skrivende stund arbeides det med å ferdiggjøre en "gildehall", der grupper og lag kan få arrangert en spennende bespisning.

Kanskje en flaske med Granit-ølet fra Grebbestad Bryggeriet fra vår nabo i øst kan bli mulig å innta en gang i fremtiden, eller kanskje

Borg bryggeri lanserer et eget Gruve-øl i disse tider da lokal mat- og drikkekultur har vind i seilene?

Speiderne i området har også i mange år hatt gruvene som et kjært tilholdsted. Med rappeller og andre spennende aktiviteter styrkes det lokale foreningsliv og interesse for å bevare et så spesielt miljø som det denne gruva og området rundt er. I tillegg ser man fremtidige muligheter til også å utvikle nye aktiviteter, og mange planer foreligger.

Så fra å være et blodslit for 150 år siden er nå gruvene blitt en spennende og flott severdighet i Askim kommune. Har du ikke allerede vært der, så ta turen så fort du kan.

Dette er spennende!

De gamle bildene er brukt med tillatelse fra Liv-Tone og Per Karlsen.

Spennende og vakkert!